

Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (Şiirler)

■Divan Şiiri

Gazel
Kaside
Rubai
Şarkı
Tuyuğ
Murabba
Terkibibent

■Halk Şiiri

Anonim Halk Şiiri

Mani
Türkü

Âşık Tarzı Halk Şiiri

Koşma
Semai

Dini Tasavvufi Türk Şiiri

Methiye

Divan Şiiri

Gazel

Divan şiiri nazım şekillerindedir. Kelime olarak kadınlarla âşıkâne sohbet etmek, konuşmak anlamına gelir.

Terim olarak aşk, şarap, tabiat ve kadın konularını işleyen şiirlere denir. Kendi başına bir nazım şekli olarak, İran ve Türk Edebiyatı'nda ortaya çıkan gazel, beyitler halinde yazılır ve beyit sayısı beş ile onbeş arasında değişir.

Türk Divan Edebiyatı'nda; çok yaygın olarak kullanılan bir nazım şeklidir. Hemen hemen aruz'un her kalıbıyla yazılır. Birinci beyit kendi arasında kafiyeli, diğer beyitlerin birinci mısraları serbest, ikinci mısraları birinci beyit ile kafiyelidir. Kafiye düzenini şematik olarak belirtmek gerekirse aa / ba / ca / da / ea / fa şeklinde ifade etmek mümkündür. Gazelerde beyitler arasında mana birliği olabileceği gibi, her beyit ayrı bir konuyu işlemiş de olabilir.

Gazelerde aşk duyguları, şarap âlemleri, tabiat güzellikleriyle birleşmiş bir şekilde, canlı ve akıcı bir üslûpla dile getirilir.

Gazelin ilk beyitine matla, son beyitine makta adı verilir. Matla beyitinden sonra gelen beyite hüsn-i matla, makta beyiti'nden bir önceki beyite ise hüsn-i makta denir. En güzel beyitine beyt'ül gazel, beyitleri arasında konu birliği bulunan gazellere yek-ahenk gazel, her beyiti aynı mükemmellikte söylenmiş olan gazellere ise yek-avaz gazel denir.

Mısra sonlarındaki kafiyelerden ayn olarak "mısra içlerinde de kafiye bulunan gazellere musammat gazel adı verilir. Değişik konularda yazılmış olmakla beraber, gazeller genellikle birer aşk şiirleridir. Sevgi bitmez tükenmez temasıdır. Gazellerin isimlendirilmeleri ya rediflerine göre veya ilk mısralarına göre olur. Aynı kelime halinde redifleri olan gazeller bu rediflerine göre, olmayanlar ise ilk mısralarına göre adlandırılır.

Divan edebiyatının en yaygın kullanılan nazım biçimidir. Önceleri Arap edebiyatında kasidenin tegaüzzül adı verilen bir bölümü iken sonra ayrı bir biçim halinde gelişmiştir. Gazelin beyit sayısı 5-15 arasında değişir. Daha fazla beyitten oluşan gazellere müeyzzel ya da mutavvel gazel denilir. Gazelin ilk beyti "matla", son beyti ise "makta" adını alır.

Matla beytinin dizeleri kendi aralarında uyaklıdır (musarra). Sonraki beyitlerin ilk dizeleri serbest ikinci dizeleri ilk beyitle uyaklı olur. Birden fazla musarra beytin bulunduğu gazel "zü'l-metali", her beyti musarra olan gazel ise "müsel" gazel adıyla bilinir. İlk beyitten sonraki beyte "hüsn-i matla" (ilk beyitten güzel olması gerekir), son beyitten öncekine "hüsn-i makta" (son beyitten güzel olması gerekir) denir.

Gazelin en güzel beyti ise "beytü'l-gazel" ya da "şah beyit" adıyla anılır. Bunun yeri ya da sırası önemli değildir. Bazı gazellerin matlasını oluşturan dizelerden birinci ya da ikincisinin matkasının ikinci dizesi olarak yenilenmesine "redd'i-matla" denir. Şair mahlasını (şairin takma adı, ya da tanındığı ad) maktada ya da "hüsn-i" maktada söyler. Bu durumda beyit ikinci bir adla "mahlas beyti" ya da "mahlashane" olarak anılır. Şairin mahlasını tevriyeli kullanmasına "hüsn-i tahallüs" denir.

Dize ortalarında uyak bulunan gazele musammat, sonu getirilmemiş ya da beyit sayısı 5'in altında bulunan gazellere de "natamam" gazel denir. Başka şairlerin birkaç dize ekleyerek bend biçimine dönüştürdüğü gazellere "tahmiş", "terbi" adı verilir. Bütün beyitlerinde aynı düşüncenin ele alındığı gazeller "yekahenk gazel", her beyti öncekinden ustalıklı biçimde söylenmiş gazeller de "yekavaz gazel" olarak adlandırılır.

Gazeller konularına göre de çeşitli isimlerle tanımlanır. Aşka ilişkin acı, mutluluk gibi içli duyguların dile getirildiği gazeller “âşıkane”, içki, yaşama boş verme, yaşamdan zevk alma gibi konularda yazılanlara “rindane” denir. Âşıkane gazellere en iyi örnek Fuzulî'nin gazelleri, rindane gazellere en iyi örnek ise Baki'nin gazelleridir. Kadınları ve ten zevklerini konu edinen gazeller ise, örneğin Nedim'in gazelleri, “şuhane”, öğretici nitelikli gazellere, örneğin Nabi'nin gazelleri, “hakimane gazel” denir.

Gazeller eskiden bestelenerek okunurdu. Özellikle bestelenmek için yazılmış gazeller de vardır. Gazelleri makamla okuyan kişilere “gazelhan”, gazel yazan usta şairlere ise “gazelsera” adı verilir.

Gazel, Türk müziğinde ise şiirin bir hanende tarafından doğaçtan seslendirilmesidir. Sesle taksim olarak da bilinir. Divan sözcüğünün sözlük bakımından iki anlamı vardır: Belli bir kalıpla yazılan ve besteye okunan şiir türüne divan denir. Kalıp “failatün failatün failatün failün” şeklindedir. Divan sözcüğü, ikinci olarak, divan tarzında şiir yazan sanatçıların eserlerini topladıkları kitap anlamına gelir. Divan, klasik Türk müziğinde ise en az üçer kıtalık şiirlerden bestelenen şarkıları tanımlar.

Gazel

*Benî candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı*

*Kamû bîmârinâ cânan devâ-yî derd eder ihsan
Niçin kılmaz manâ derman menî bîmâr sanmaz mı*

*Gamım pinhan dutardım ben dediler yâre kıl rûşen
Desem ol bî vefâ bilmen inânur mı inanmaz mı*

*Şeb-i hicran yanar cânım töker kan çeşm-i giryânım
Uyâırır halkı efgaanım karâ bahtım uyanmaz mı*

*Gül'i ruhsârına karşı gözümde kanlu âkar sû
Habîbim fasl-ı güldür bû akar sûlar bulanmaz mı*

*Değildim ben sanâ mâil sen etdin aklımı zâil
Bana ta'n eyleyen gaafîl senî görgeç utanmaz mı*

*Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorun kim bû ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı (Fuzulî)*

Kaside

Kelime anlamı “kastetmek, yönelmek”tir. Kaside, belli bir amaçla yazılmış şiirlerdir. Genellikle din ve devlet büyüklerini övmek için yazılır.

Kasidenin özellikleri şunlardır:

- Nazım birimi beyittir.
- Beyit sayısı çoğunlukla 33 ile 99 arasındadır.
- Kafiyelenişi gazeldeki gibidir: aa, ba, ca, da...”
- İlk beytine “matla”; son beytine “makta”; en güzel beytine “beytül kasid”; şairin adının ya da mahlasının geçtiği beyte de “taç-beyit” denir.
- Nef’î, kasideleriyle ünlü bir Divan şairidir.
- Türüne, giriş bölümünün konusuna veya redifine göre isimlendirilebilir. Rediflerine göre: Su Kasidesi (Fuzulî), Güneş Kasidesi (Ahmet Paşa)...
- Konularına göre tevhit, münacat, naat, methiye olmak üzere türlere ayrılabilir. Nesib (teşbib), girizgâh, tegazzül, methiye, fahriye, dua bölümlerinden oluşur.

Kasidenin bölümleri şunlardır:

Nesib (teşbib): Kasidenin giriş bölümüdür. Bir tabiat tasvirinin yapıldığı veya sevgilinin özelliklerinin anlatıldığı bölümdür. Bu bölümün konuları bahar, kış, yaz, Ramazan, bayram, nevrüz, gül, sümbül, güneş, söz ustalığı, kalem, gece, savaşı, at veya bir güzel olabilir. Kasideler bu bölümde ele alınan konuya göre adlandırılır.

Girizgâh: Asıl konuya giriş yapmak üzere düzenlenmiş en fazla iki beyitlik bölümdür.

Medhiye: Kasidenin sunulduğu kişinin, yani padişahın veya bir devlet büyüğünün övüldüğü bölümdür. Bu bölümde abartılı ve sanatlı bir övgü vardır.

Tegazzül: Şair, genellikle medhiyeden sonra arada bir gazel söyler. Bu bölüme tegazzül adı verilir. Tegazzül bölümü her kasidede bulunmaz.

Fahriye: Şairin kendini övdüğü bölümdür. Burada da şair abartılı bir ifade kullanır.

Dua: Şairin, kendisi, daha çok da övdüğü kişi için Allah'tan yardım dilediği, dua ettiği bölümdür.

Rubai

Aruzun kendine özgü kalıplarıyla yazılan, dört dizeden oluşan bir nazım şeklidir. Rubaide daha çok felsefe ve tasavvufu ilgili düşünceler, dünya görüşü, bir nükte işlenir

Rubainin özellikleri şunlardır:

- Uyak düzeni manide olduğu gibi “aaxa” şeklindedir.
- Az sözle çok şey ifade etmek amaçlandığından rubaide anlam yoğunluğu vardır.
- Şairler rubaide mahlas söylemez.
- Bu türün en büyük şairi Ömer Hayyam’dır.
- Azmizade Haleti, yazdığı bin kadar rubai ile Osmanlı Döneminin en büyük rubai şairi olarak tanınır.
- Cumhuriyet Döneminin en büyük rubai ustası ise Yahya Kemal Beyatlı’dır.

Rubai Örneği

Ahvâl-i cihânı her zaman söyleşelim
Amma gam-ı aşkımız nihân söyleşelim
Ey vâkıf-ı râz-ı aşk olan ârif-i cân
Ney gibi seninle bî-zebân söyleşelim
(Azmizade Haleti)

Sarkı

Şarkı, Türklerin divan şiirine kazandırdığı bir nazım şeklidir.

Şarkının özellikleri şunlardır:

- Bestelenmek için yazıldığından dili sadedir.
- Halk edebiyatındaki türkünün karşılığı olan şarkı genellikle 3-5 dörtlükten oluşur.
- Uyak düzeni ‘abab, cccb, dddb...’ şeklindedir.
- İlk dörtlüğün son dizesi diğer dörtlüklerde tekrar eder, yani nakarattır.
- Şarkının üçüncü dizesine miyan denir.
- Aşk ve sevgi konusunun işlendiği şarkılarda şair, son dörtlükte mahlasını söyler.
- Nedim bu türün en başarılı şairidir.

ŞARKI (Tamamı 5 benttir)

Bir safâ bahşedelim gel şu dili nâşâda
Gidelim serv-i revanim yürü Sâdâbâd’a
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâd’a

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
Mâ-i Tesnim içelim çeşme-i nev-peydâdan
Görelim âb-ı hayât aktığın ejderhâdan
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâd’a

Bir sen ü bir ben ü bir mutrib-i pâkize-edâ
İznin olursa eğer bir de Nedim-i şeydâ
Gayrı yârânı bugünlük edip ey şüh fedâ
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâd’a (Nedim)

Tuyuğ

Türklerin divan edebiyatına kazandırdığı, düşünsel ve felsefi konularla ilgili olarak yazılan bir nazım şeklidir.

Tuyuğun özellikleri şunlardır:

- Uyak düzeni “aaxa” şeklindedir.
- Halk edebiyatında maninin, divan edebiyatında ise rubainin karşılığı olarak görülür.
- Rubai gibi tek dörtlükten oluşan tuyuğ, aruzun sadece “fâilâtün, fâilâtün, fâilün” kalıbıyla yazılır.
- Rubaide olduğu gibi düşünce ağırlıklı konular işlenir.
- Divan edebiyatında Kadı Burhaneddin bu türün en önemli şairidir.

Tuyuğ Örneği

Dilberin işi itâb u nâz olur
Çeşmi cadû, gamzesi gammâz olur
Ey gönül sabret, tahammül kıl ana
Yâre erişmek işi az az olur
(Kadı Burhaneddin)

Murabba

Özellikle felsefi konular ve aşk olmak üzere her konuda yazılabilen Divan şiiri nazım şeklidir.

Murabbanın özellikleri şunlardır:

- Dörder dizelik bentlerden oluşan nazım şeklidir.
- Uyak düzeni “aaaa, bbba, ccca...” şeklindedir. Bazen dördüncü mısralar nakarat olabilir.
- Bazı murabbalarda birinci dörtlüğün son dizesi, diğer dörtlüklerde tekrar eder, yani nakarat şeklindedir.
- Övgü, yergilerde; dinî ve öğretici konularda yazılan murabbalar çoğunlukla 6-7 dörtlükten oluşur.
- Tanzimat dönemi sanatçısı Namık Kemal, murabba nazım şeklinin edebiyatımızdaki en önemli ismidir.

Murabba Örneği

Geçti cânânın firakı canıma
Tîr-i çevri gibi girdi kanıma
Nâleden bir kimse gelmez yanıma
Söyle ey bâd-ı sabâ cânânıma (Yahya Bey)

Terkibibent

Terkibibent, edebiyatımızda çok kullanılmış ve bu nazım şekliyle hemen her konu işlenmiştir. Toplumun bozuk yönleri, dalkavukluklar, idarecilerin kötü davranışları, felsefi görüşler, toplumdan şikâyet, Allah’ın varlığı ve kudreti, kâinatın sonsuzluğu, insanın bu kudret ve sonsuzluk karşısındaki durumu ve hayattaki zıtlıklar gibi konular işlenir.

Terkibibent’in özellikleri şunlardır:

- 8-20 dizelik bentlerden oluşan nazım şeklidir.
- Genellikle 5-7 bentten oluşur.
- Bentlere “hane”, bentleri bağlayan beyitlere ise “vasıta” denir.
- Şair, son bentte mahlasını söyler.
- Kafiye düzeni aa xa xa xa xa xa bb (v) – cc xc xc xc xc dd (v) ya da; aa aa aa aa aa bb – cc cc cc cc dd... şeklindedir.
- Vasıta beyti, bentteki dizelerden ve diğer vasıta beyitlerinden ayrı kafiyelenir.
- Münacaat, naat gibi dinî; felsefi ve tasavvufi düşünce gibi öğretici konular; övgü, yergiler işlenir.
- Edebiyatımızda terkihibent deyince akla ilk gelen isim Bağdatlı Ruhi dir. Onun terkihibenti gazel kafiyeli 16’şar mısralık 17 bentten oluşmuş uzun bir şirdir. Dönemindeki aksaklık ve bozuklukları, insanların zayıf ve kötü taraflarını alaylı bir dille hicveden bu terkihibent çok tanınmış ve pek çok şair tarafından nazire yazılmıştır.

Terkib-i Bend / Bağdatlı Ruhi

1. bent

Sanman bizi kim şîre-i engûr ile mestiz
Biz ehli harâbâtınız mest-i Elest’iz

Ter-dâmen olanlar bizi âlûde sanır lîk
Bizi mâil-i bûs-ı leb-i câm ü kef-i destiz

Sadrın gözedüp neyliyelim bezm-i cihânın
Pây-ı hum-ı meydîr yerimiz bâde-perestiz

Mâil değiliz kimsenin âzârına ammâ
Hâtır-şirken-i zâhid-i peymâne-şikestiz

Erbâb-ı garaz bizden irâğ olduğu yeğdir
Düşmez yere zîrâ okumuz sâhib-i şastız

Bu âlem-i fânide ne mîr ü ne gedâyız
Âlâlara âlâlanınız pest ile pestiz

Hem-kâse-i erbâb-ı diliz arbedemiz yok
Meyhânedeyiz gerçi velî aşk ile mestiz

Biz mest-i mey-i meygede-i âlem-i cânız
Ser-halka-i cem’iyyet-i peymâne-keşânız